

Közös múlt

BEVÁNDORLÁSOK

Teleki Pál életével fizetett azért a véleményéért, hogy a szerbektől ne vegyük vissza Bácskát, s barátságunk felajánlásával tegyük boldoggá a szerbek s németek között megrekedt délvidéki magyarjaink életét.

Láttuk, tudjuk, Bajcsy-Zsilinszky Endre is a délszláv állammal barátságban, szövetségben képzelte el a kisantant államok szorításából szabadulást, akár a hitleri birodalom ellenében is.

Pedig mindketten tudták, tudhatták, hogy a trianoni nagy osztozkodásnál az újonnan alakított SHS-királyság a Magyarországgal szemben támasztott egyes területi követelések megokolására Bácska vonatkozásában – a fegyverek által teremtett befejezett tényeken kívül – a békekonferencia elé terjesztett emlékiratban „történelmi jogokra” hivatkozik. Az első ilyen jogcímül a szerbség őslakos voltát emlegették. S hogy ez a hiedelem mennyire tartós maradt, azt mutatja a Slobodna Vojvodina 1944. október 28-i cikke, amely mint kiirtandó gyomokról beszél a Bácskába települt nem szerb népekről: „Az idegen elemek tíz- és százazrei, akiket azokra a területekre telepítettek, ahol elődeink irtották ki az erdőt, csapolták le a mocsarakat, megteremtve a civilizált élethez szükséges feltételeket – még mindig lövöldöznek a sötétből embereinkre, ... arra készülve, hogy ebben a számkra nehéz helyzetben ismét hátunkba döfjék a kést.”

Nem, Teleki és Bajcsy-Zsilinszky ezt a második hazugsághalmazt már nem érhatték meg, de ezek valótlanóságát, azok lehetőségét előre jelezve is kinyújtva tartották békejobbjukat. Mert ismerték a hiteles történetírók és a szlavisztika legnevesebb művelői egyöntetű megállapítását, hogy a szerbek nem tartoznak hazánk őslakói közé. A nyelvtudomány és a néprajzkutatás megdönthetetlen eredménye szerint a

honfoglalás kori időben a Duna–Tisza közén, a Marosközön és Tiszántúl, továbbá Erdélyben bolgár–török és délszláv, de bolgár és nem szerb népek laktak.

A szerbek beözönlése – az Árpád-kori királyok alatti egészen jelentéktelen beszivárgástól eltekintve – csak jóval később kezdődött. Az első nagyobb arányú szerb beköltözés Zsigmond és Mátyás királyok idejére esik.

Az Árpád-házban dúló dinasztikus harcokban szerb urak is részt vettek. A Kálmán és Álmos között támadt éles viszályban a szerbek Álmos pártjára álltak egy készülő csatában (1113). Ez az elhibázott harci terv Álmosra nézve szerencsétlenül végződött, s így a szerbek is vereséget szenvedtek. A győztes Kálmán megvakíttatta Álmost és Béla fiát, de Uros, Vukasin és Pavle szerb főurakat is. A szerbek befolyása II. Béla uralkodása idején válik jelentőssé, az ő felesége Ilona, a rasciai Uros nagyzsúpán leánya volt. Egyes szerb urak ekkortájt számos kiváltsághoz jutottak. II. Béla feleségének ajándékozta Csepel szigetét. Ilona idetelepítette a maga szolgálait, kíséretét. Az ide építtetett kápolna kolostorrá növekedett. II. Géza kiskorúsága idején az országot valójában nagybátyja, Belos kormányozta, Uros zsupán fia és Ilonának, Géza anyjának testvére. Belos először báni rangot viselt, később (1156) nádorrá választották. Nádorsága idején kolostort alapított, és különböző helyekre sok szerbet telepített. Érezhető volt a szerb befolyás IV. Béla uralkodása idején is. A szerb nagyurak nemcsak 1242-ben segítettek a tatárok ellen, hanem Ottokár ellen is támogatták 1260-ban a királyt.

A törökök egyre erősödő támadásai nyomán nehéz napok következtek a balkáni népekre. A szerbeket 1371-ben a Marica folyónál verték le először igazán, majd a Rigómezőn (Koszovo-poljén) 1389-ben. A magyar királyok és főurak csak jóval később fogták fel e vereségek rájuk vonatkozó veszedelmét. Zsigmond csak a nikápolyi (1396) vereség után látott hozzá az ország déli határainak megerősítéséhez. Szerződést kötött Stefan Lazarevics despotával, a kapcsolat hitelességül számos várost adományozott neki, többek között Zi-

monyt, Mitrovicát, Szalánkeményt, Szatmárt, Nagybányát, Felsőbányát, sőt Bihar és Szabolcs egyéb településein kívül Debrecent és Bösörményt is.

Zsigmond és Lazarevics között 1426-ban megkötött államjogi szerződés szerint Szerbia Magyarország hűbéres tartományává lett. E szerződés szerint a Lazarevics István után következő szerb despoták is Magyarország hűbéresei maradtak (*Subditus vasallus regni Hungariae*), s még újabb birtokokat kaptak, így Brankovics György a Pilis megyei Torbágyot, majd Tokajt, Munkácsot, Világost. A despoták szerb hivatalnokokat és jobbágyokat költöztettek kapott birtokaikra.

E védekező szervezkedések ellenére a török 1459-ben elfoglalta Szmederovót, Szendrőt, a szerb fejedelemség fővárosát a magyar határ közvetlen közelében.

A veszedelem hírére a határszél magyar lakossága északra húzódott. Helyükre menekülő szerbek szivárogtak. A vajdák – Stefan és Dimitrie – vezetésével további 1200 szerb harcos érkezett, őket Mátyás király Nagylak környékén telepítette le. A Jaksics családnak s kíséretének a Maros mentén ajándékozott birtokot. Milos Belimuzavics vajda 1470-ben egy harcosokból álló nagyobb csapattal vonult át a megszállt Szerbiából, ő s övéi Temes megyében kaptak telephelyet.

¹ Ahányszor a magyar csapatok s velük a szerb harcosok betörték a török által elfoglalt területre, mindig hoztak magukkal rokonokat, szomszédokat, hogy a lakatlanná vált déli részeken otthonra leljenek. E betörések alkalmával Kinizsi Pál vitézlett különösen, 1481-ben több szerb vajdával együtt egészen Kruseváig hatolt, s ez alkalommal állítólag 50 ezer szerbet hozott magával. Ezek Szeged és Temesvár között kaptak szállást.

Mátyásnak egy 1483. június 12-i levele szerint csupán négy év alatt, 1479–1483 között több mint 200 ezer szerbet telepítettek át Magyarországra. Az országgyűlés 1491-ben elrendelte, hogy az áttelepült szerbek mentesüljenek a katolikus egyháznak fizetendő tized kötelezettsége alól.

A főurak előtt a következő évtizedben Tomori Pál járt betelepítő buzgóságával. Sikerült áthozni a legvagyonosabb törökországi szerb főurakat: Pavle Bakicsot és fivéreit, valamint Petar Ovsarenicset és Radis Bozsicsot.

A mohácsi csatában vezéreik mögött ott voltak a szerbek is. Bakics és Bozsics azt tanácsolták a királynak, vonuljon vissza Buda irányában, s felkészültebben ott vegye fel a harcot. A csatavesztés katasztrofális volt a szerbségre is: le kellett mondaniuk arról, hogy a magyarok segítségével visszafoglalhatják elhagyott ősi területeiket.

A szerb főurak egyrészt Zápolya mellé szegődtek, de a tekintélyesebb többség a Bakics fivérek vezetésével Ferdinánd király mellé pártolt. Érdemeik elismerésül Ferdinánd Pavle Bakicsnak, a Bakicsoknak adományozta Hédervár, István jószágait, Lak, Győr, Szombathely, Pápa és Jánosháza városát, egyéb kisebb helységek mellett.

Az Ausztria és Törökország között 1592-ben kitört háborúban a Tisza és Maros menti szerbek fegyverre kaptak, 1594-ben már Versecet és környékét is elfoglalták, de hathatós segítség híján a belgrádi bég szétverte őket, a megtorlástól való féltökben 15 ezernél több pravoszláv lélek Esztergomba és környékére költözött.

Az 1600-as évek elején, a tartós fegyverszünetek idején sok szerb harcost elbocsátott a király. Ezek egy része török zsoldba szegődött, de a többieket, akit még lehetett, az osztrák kincstár meggondolván elhamarkodott intézkedéseit, visszatartotta. Ekkor került 1200 szerb lovas katona a győri vár szolgálatába.

A háborúskodáson kívül a szerbek főként kereskedéssel foglalkoztak, csaknem minden nyugat-magyarországi városnak volt külön rác negyede. A szerb kereskedők és katonák központja ezért Buda és Komárom volt. Budán a szerb martalócok adták a török helyőrség zömét. Komáromban a magyar sajkások magvát is ők alkották. Az országrészek közötti kereskedelmet lebonyolító szerbek nagyobb tekintélyre jutottak a zsidó és görög kereskedőknél is. Talán azért is, mert az útonálló rablók és a városkapitányok között, akik

gazdag zsákmány reményében egyformán megállították és fosztogatták az áruval utazókat – ezek között is sok szerb volt.

Törökök is telepítettek szerbeket Magyarországra: 1640-ben Alej bég Csanádba és a Maros mentére telepített.

Buda visszafoglalása, 1686, s az ország fokozatos felszabadítása után a szerbek számára is új korszak kezdődött: a fegyverfogható szerbek sorban beléptek az osztrák hadseregbe.

Az 1687-es év a bunyevácok – katolikus szerbek – Bácskába jövetelének éve. Nevüket a Buna folyótól kapták, melynek partjai mellől indultak az iszonyatos 1686-os éhínség elől a Bácskában már járatos ferences szerzetesek biztatására a fakéregből őrlött „kenyér” válságos esztendeje honából. Az éhhalál elől menekült katolikus szerbek vezetői Dujo Markovics, Juros Vidakovics, 1687. június 9-én jelentkeztek a bajor választófejedelemnél Sizar melletti főhadiszállásán, felajánlották 1500-ad magukkal szolgálataikat a Haditanácsnak a fegyveres harcra, cserébe engedélyt kértek, hogy letelepedhessenek Szegeden, Baján, Kalocsán, Szabadkán és környékükön. Emánuel herceg ajánlására elfogadta kérésüket. Szeptember hónapban már több mint 5000 bunyevác kereste helyét Bácskában. A bevándorlók vezetői küldöttséget vezettek Bécsbe azzal a kérelemmel, hogy osztrák tiszteket nevezzenek ki parancsnokaikul, s bocsássák rendelkezésükre az engedélyezett helységeket, amelyeket mellesleg már önkényüleg meg is szálltak, mire 1688 januárjában a dubrovniki származású Pietro Ricciardi átvette fölöttük a parancsnokságot, eddigi vezetőiket, Vidakovicsot és Markovicsot kapitányokként továbbra is csapataik fölött megtartva.

Látva a szerbek nagy lelkesedését és barátságát a felszabadító seregek iránt, Lipót császár 1690. április 6-án felhívást intézett Albánia, Szerbia, Macedónia, Rascia, Illyria és Bulgária népeihez, hogy használják ki a kedvező helyzetet, csatlakozzanak az osztrák seregekhez, és közösen rázzák le az évszázados török jármot. Ugyanakkor Lipót külön levelet is intézett Arsenije Csarnojevicshez, melyben felszólította, hogy „...azon tekintélyénél fogva, mellyel Ön az albánok és

szerbek közt bír, működjék közre, hogy miután Isten olyan jó alkalmat nyújt hozzá, a török igát, mely alatt eddig nyomorúságosan nyögtek, kiüssék, és fegyvereikkel egyesülve, az ottománok vad zsarnokságának leküzdésére és elfojtására segítségül legyenek”.

Ezek a népek meg is hallgatták a császár buzdító kiáltványát, ám szabadságvágyuk túlságosan korán, elhamarkodottan lobban fel. Lipót számításai nem váltak be: a törökök visszaszorították a keresztény szövetséges csapatokat, visszafoglalták Belgrádot. Azok a szerbek, akik felláztak a török ellen, arra kényszerültek, hogy a bosszúállás elől menekülve elhagyják otthonaikat, hátrahagyva minden ingatlan vagyontukat, s pátriárkájuk vezetésével új hazát keressenek.

A császárt elkoránlott kiáltványa miatt erkölcsi felelősség terhelte, ezért neki köszönhetjük, hogy 1690-ben a Délvidéken mendéket adott Csarnojevics III. Arzén (Arsenije) ipeki pátriárkának és mintegy 36 000 családból álló népének.

A szerb jövevényeket azonban nem állandó telepéseknek tekintették, hanem csupán ideiglenes vendégeknek, ezt I. Lipót 1690. április 6-án a pátriárkához írt levele bizonyítja, amely a szerb menekültek bizonyos kiváltságait, valamint a pátriárka jogkörét szabályozó „diploma” következő szavait tartalmazza: „Minden igyekezetünkkel és minden lehetőség szerint azon leszünk, hogy győzelmes fegyverünkkel és Isten segítségével az idehúzott rác nemzetséget minél előbb az azelőtt bírt földjére, illetve lakhelyére újra bevezethessük és az ellenséget onnan kiűzhessük.”

Ezt az első diplomát nyomon követte az ugyanaz év augusztus 21-én kiadott „Privilegium Diploma”, amelyben I. Lipót császár és király a pátriárka egyházi és egyes világi ügyekre vonatkozó fennhatóságát egész Magyar- és Horvátország, továbbá Szerbia, Görögország, Bulgária, Dalmácia, Bosznia és Hercegovina területén élő görögkeleti hívókra is kiterjesztette. A menekült és ideiglenesen a magyar Délvidéken letelepített szerbeket pedig felmentette a hadiadó, kvártély és tized szolgáltatása alól. Ellenszolgáltatásul a szerbeknek viszont azt a kötelezettséget kellett vállalniuk, hogy

szükség esetén mindenkor hadba szállnak a császár ellenségei ellen. A pátriárka szerbjeinek állandó telephely iránti kérelmét azonban csak 1694-ben teljesítették. Azt a kívánságukat viszont, hogy az általuk lakott területeket a pátriárkának egyházi és világi ügyekre egyaránt kiterjedő joghatósága alatt álló nagy közigazgatási egységgé (megyévé) vonják össze, kereken visszautasították, a szerb vajda közjogi állását pedig egyszerűen megszüntették.

A bécsi hadilevéltár többszázados adatai között hemzsegnak azok az értesítések, amelyek a betelepülő s egyébként felszivárgó szerb lakosság katonai vonatkozásait tárgyalják. Ezeket az adatokat Takács Sándor, jeles történészünk elemezte *Haramiák és martalócok* címszavak alatt. Mindkét elnevezés a szerb nyelvből hatolt be a magyar szókincsbe, éppenséggel nem kedvező jelentésárnyalatban, holott a maga idejében mindkét kifejezés harcos gyalogkatonát is jelentett.

„A XVI. század első felében azokat a szerbiai hegyi pásztorokat mondták haramiának, akik a török hódítás miatt abbahagyván eredeti mesterségüket, lopásból és rablásból tengették életüket. Olyan szegénylegényféle emberek voltak ezek, akik rendszeren a máséból éltek. A beköltözött haramiák félig vad és zabolátlan emberek voltak. Az idők folyamán azonban ők is engedtek vadságukból. Mint a magyar hajdúk, a haramiák is kétfélék voltak, királyi zsoldon élő haramiák és szabad haramiák. Ez utóbbiak zsákmányból éltek. Olykor-olykor a török is tartott haramiákat” – olvassuk Takácsnál.

„A martalóc szón éppúgy, mint a hajdúk és a haramia szókon a Balkán-félszigeten kóborló latrokat, zsványokat és tolvajokat értettek. A martalócok igazi hazája Bosznia és részben Szerbia volt, legnagyobb részük az ottani hegyi pásztorokból került ki. A török hódítása elől ők is észak felé vándoroltak. Mivel fosztogatásból és emberrablásból éltek, csakhamar veszett hírük kerekedett. Egyébként bátor, erős és edzett emberek voltak, s habár fékezhetetlen vadságuk és rablásra hajló ösztönük miatt mindig tartani kellett tőlük, mint katonák jól beváltak. A fegyelmezettebb martalócokat

az egykorú iratok nemegyszer dicsérik, mert az ellenséggel szemben derekasan harcoltak.

Általában háromféle martalóc nevű gyalogot ismertek. A legveszedelmesebbek az uratlan, gazdátlan (szabad) martalócok voltak. Ezek éppúgy kóboroltak, mint a szabad hajdúk és fizetetlen haramiák. Az árokszállási bíró jelentéséből olvashatjuk, mit jelentett egy-egy kóborló martalóccsapat megjelenése. A bíró szerint 1562. október nyolcadikán 125 rác martalóc meglepte Árokszállás falvát, s a templommal együtt kirabolta. A lakosokat gerendákra akasztották s fejszékkel vagdosták. Néhányat fáklyákkal meggyújtottak, másokra pedig tüzes szenet hánytak. A bíró anyjának lábait elvágta, s lapáttal izzó szenet hánytak rá. A kántort is tűzzel kínozták, majd beleit kivették.

A kóborló martalócok kiirtása nem sikerülvén, a bajon úgy segítettek, hogy a martalócok irtására martalócokat fogadtak zsoldba. Azazhogy a farkasokra reászabadították a farkasokat. Ez a mód nem került sokba, és mégis hathatós orvosságnak bizonyult. Aki ugyanis a bőrért szerette, a király zsoldjába állott. S akik a rabló élettől megválni nem tudtak, vagy nem akartak, azokat a fizetett martalóccal kardra hányatták. Ilyen módon aztán a szabadon kóborló martalócok száma folyton fogyott.

A királyi zsoldon élő martalócokat királyi vagy zsoldos martalócnak hívták. Ezek is félvad emberek voltak ugyan, de a végbeli törvény és a katonai fegyelem le-lecsiszolgatta róluk a barbárság kinövéseit. Szép szál legények, jó gyalogosok voltak, s az ellenség előtt nem vallottak velük szégyent.”

A fizetetlen (szabad) és királyi zsoldos martalóccokon kívül még voltak török martalócok is. Ezeken nem a kóborló martalócokat kell értenünk, akik rablásból éltek, hanem a török végházakban szolgáló és fizetett martalócokat.

A bécsi okiratok a ferences atyák által Bácskába vezetett bunyevákokat katolikus szerbeknek nevezik. A szegedi ferences rendház 1707. évi történetéből tudjuk, hogy a rácok és a dalmátok (bunyevákok), akik mindig hűek voltak királyuk-

hoz, Rákóczi magyarjain Szeged és Kecskemét környékén szörnyű borzalmakat követtek el.

A nagy költözés után jelentősen megnőtt a magyarországi szerbség száma. Avégett, hogy a szerbek továbbra is mindig harcra készen maradjanak együtt, s hogy könnyebben lehessen őket mozgósítani, több katonai határőrvidéket hoztak létre a Maros, Tisza és Duna mentén. Ezeket ideiglenes jelleggel szervezték. Amikor megkezdődtek a békekötések s a törökök visszavonultak, a határőrvidékek fölöslegessé váltak s fokozatosan felszámolták őket, akkor tekintet nélkül addigi kiváltságaikra, a szerbeknek jobbágytelkeket kínáltak fel.

A béke kötése után nyilvánvaló lett, hogy régi hazájukba (Rigómezőre, Koszovó földjére) osztrák fegyverek segítségével visszatérni nincs reményük. A máris csalódott szerbek azon kezdtek töprengeni, vajon ne hagyják-e el új lakóhelyeiket is. Egyesek a török területre való visszatérésre gondoltak, mások Oroszország felé tekingettek. 1702-ben mintegy ezer szerb család tért vissza török területre. Pantelije Bizocsot, egyik vezetőjüket pedig azzal bízták meg, hogy Oroszországba menve készítse elő odaköltözésüket. Csarnojevics pátriárka 1705. október 23-án levelet intézett Golovin orosz kancellárhoz abban a reményben, hogy orosz fegyverekkel könnyebben visszatérhetnek régi otthonaikba. Egyidejűleg a szabad szerb harcosok elkezdtek átszivárogni orosz területre, ahol saját katonai egységeket hoztak létre számukra, szerb huszárezred elnevezés alatt. Oroszország szívesen fogadta a szerbeket, szüksége volt kemény katonákra.

A szerbség, de főként az elégedetlen határőrtisztek között lázadás tört ki. A megmozdulás vezére Szegedinác Pero (Péter) lett. Személyes jelentőségét növelte az a körülmény, hogy az ugyancsak fölkelt Békés megyei jobbágyok a Rákóczi-fölkelésre emlékezvén, Pero Szegedinácot ezres kapitányi ranggal megtisztelve vezérükként ismerték el. Alig robbant ki a fegyveres harc, az ezres kapitányt Aradon elfogta a császári katonaság. S a vezéröket vesztett rác határőröket a magyar jobbágyok ellen lehetett fordítani. A határ-

örök martalóc módon rontottak a békési s velök határos megyékből a fölkeléshez csatlakozott jobbágyok ellen, de nem kímélték, rabolva, fosztogatva, gyilkolva a nemesi kúriákat, portákat sem.

A felső-bánati–bácskai határőrvidék megszüntetésének hírére az oroszok ügynököket küldtek a szerbek verbuválása végett. Ezek vezetője 1749-ben a cári udvar parancsa szerint Visnyevszky Tódor vezérezredes lett, aki hivatalosan a tokaji borfelvásárló bizottság vezetőjeként dolgozott.

A tizza–marosi határőrkerület 1750-es végleges feloszlása után a hivatásukat veszített szerbeknek választaniok kellett, vagy délebbre költöznek az oláh–illyr határőrkerületbe, vagy jobbágytelket vállalnak a kamarától. Ekkor 3592 család költözött le Nagykikinda környékére, hogy új katonai egységbe szerveződjenek. A katonai jövedelemforrások megszűnése s a megyék fennhatósága alá kényszerítés erősen sújtotta a szerbek addig élvezett vallási és törzsi jogát, s ezért Jovan Horvat vezetésével 1751-ben mintegy 100 ezer szerb települt át Oroszország déli részére, megalapítván Új-Szerbiát (Novo Srbija) és Szláv Szerbiát (Slavenc Srbija).

A Magyarországon maradt szerbek lecsendesítése végett az osztrák udvar új kiváltságokat adott a szerbeknek, s ismételten megerősítették régi kiváltságaikat is. Mária Terézia a Duna–Tisza–Maros háromszögben ismét létrehozta a sajkás határőrvidéket, noha az előbbinél jóval kisebb területen. A további szerb kívánságokat kielégítendő 1779-ben Mária Terézia kiadta a „Rescriptum declaratorium Illyricum”-ot, valamint a „Systema Consistiale” szabályrendeletét az egyházak, az iskolák és a kegyadományok kérdéseiről. Ám a szerbek ezekkel a „kedvezményekkel” sem voltak megelégedve, az 1790-ben Temesvárott megtartott ún. illyr kongresszusukon, melyet II. Lipót hívott össze, többek között teljesen külön politikai területet és igazgatást követeltek, s hogy Illyria elszakadjon Magyarországtól. Ezzel a nézettel Sava Thököly, a szerb nemesség képviselője nem értett egyet, azzal érvelt, hogy a szerbség soha nem menthető hálátlanságot követne el, ha nem venné figyelembe azokat, akiknek

földje neki otthont nyújtott. Thököly szerint külön szerb terület kiszakítása megvalósíthatatlan, és nem szolgálná a szerbek érdekeit. Azt is hangsúlyozta, hogy a következtetéseket a magyar országgyűlés elé kell terjeszteni, nem pedig Béccsel tárgyalni ebben az ügyben. Az illyr kongresszus Thököly ellenében mégis úgy döntött, hogy követeléseit – a vajdaság létrehozását – a bécsi udvar elé terjeszti.

A király viszont megígérte, hogy császárrá koronáztatása után a hűséges szerbek kérését alaposan megvizsgálja, s addig is megígérte az illyr kancellária újbóli megszervezését.

Ezek a királyi ígéreték a magyar nemesi mozgalom letörése iránt szóltak, s a pozsonyi országgyűlés alkalmára voltak időzítve, s ezt tudva hangoztak el Thököly Sava megfontolt figyelmeztetései.

S valóban, a pozsonyi országgyűlés a legkeményebben tiltakozott a temesvári kongresszus követelései ellen.

SZABADSÁGHARC, EGYMÁS ELLEN IS

Az örökké nyugtalankodó szerb telepések nem nyugodtak bele, hogy az 1790-es temesvári illyr kongresszusuk követeléseit a pozsonyi nemesi diéta elutasította.

A magyarországi szerbség követeléseit a kis szerb fejedelemség későbbi minisztere, Garasanin 1844-ben a nagyszerb mozgalomról írott tervezetében úgy foglalta, hogy Bácskát és mindazokat a magyar megyéket, ahol szerbek laknak, Horvát-Szlávnországgal együtt, kiragadva a Habsburg-monarchia keretéből, egy nagy délszláv állammá egyesítse.

Ám akkor ezt a tervet még legtöbben megvalósíthatatlannak tartották. Ezért történt, hogy az 1848-as márciusi magyar forradalmat a maguk részéről reménysugárként fogadták a bácskai szerbek. Március 27-én Újvidéken petíciót fogadtak el a diétához felterjesztendő, melyben egyszersmind biztosították a törvényhozást a polgári átalakulás szerb híveinek a magyar forradalom iránti lelkesedéséről és bizalmáról.

A küldöttség szónoka díszmagyarban adta át petíciójukat

az alsótáblának. Együttérző beszédét így fejezte be: „Méltóztassanak bennünket testvéri karjaik közé, mint ugyanegy hon fiait fogadni, mi pedig szent ígéretet teszünk, hogy mi, szerbek ezentúl csak egyedül Magyarorszáért és csak a magyarokért élni és halni fogunk.”

Kossuth Lajos válaszolt a magukat elkötelező barátságos szavakra: „A magyar nemzet – mondta – a magyar szabadságot minden polgártársaira különbség nélkül kiterjeszti. Tiszteli a külön nyelveknek tökéletes, szabad kifejlődését és maga körében használatát. Az államegység semmi egyebet nem követel meg, mint hogy a haza közéletének diplomatikai nyelve a magyar legyen.” Megígérik a küldötteknek, hogy minden olyan szerb sérelmet, amely eddig nem talált meghallgatásra, a legújabb törvényeiben a kormány s az összeülő népképviselői országgyűlés által orvosoltatni fog.

Az újvidéki petíciónak a szerb nemzetnek önálló nemzetként való elismerését kérő pontját, amely az ő számára elfogadhatatlan volt, hallgatással mellőzte Kossuth Lajos.

A küldöttség tagjaként Stratimirovics a másnapi búcsúlátogatáson, nem engedvén süllyesztőbe jutni jövetelük számukra legfontosabb s már százados követelését, figyelmeztette Kossuthot, ne tegye hallatlanná a szerb önállóság ügyét.

A nyílt felszólításra adott nyílt elutasító válasz után a szépen induló barátkozás megszakadt. Kossuth a maga igazának bizonyításául hozzáfűzte, ha a szerbeket külön nemzetnek ismerné el, akkor ők külön kormányt is követelhetnének. A küldöttség egyik tagja példának hozta fel a német állapotokat, ahol több kormány létezik, azonképpen több azonos országban élő nemzet fölött is állhat egyetlen közös kormány. A házigazdát ez az érvelés éppenséggel nem győzte meg. Erre Stratimirovics fenyegetőleg kijelentette: ha Pozsonyban nem teljesítik követeléseiket, akkor a szerbek elismertetésüket máshol fogják keresni. Kossuth viszont ezt válaszolta: „Ez esetben dönt majd a kard!”

A küldöttség azzal a véleménnyel indult haza, hogy nemzeti törekvéseiknek csak a magyar forradalom ellenében szerezhetnek érvényt.

Ez a meggyőződés az ortodox egyház székhelyén, Karlócán április 4-én tartott gyűlésen jutott legközelebb felszínre, a lakosság már azt követelte, hogy Bácskából, Temesközből, Szerémségből és Baranyából alakuljon külön szerb vajdaság, amely Magyarországtól szeparáltassék el.

Kossuth Lajos óvatos tartózkodása tehát nem bizonyult rémlátásnak.

A szerb vezetők nyilván elégtelennek tartották azt az április 8-án Pozsonyban tett kossuthi ígéretet, hogy ha lesznek, akadnak a szerbek soraiban miniszteri munkakör betöltésére alkalmas személyek, akkor az illetők részesedni is fognak a miniszteri tárcákban.

Az 1848. május 13–15-én tartott karlócai „szerb nemzetgyűlés” nemcsak a lakosság április 8-i kívánságait ismerhette meg, hanem az 1790-es, II. Lipót sugallta temesvári illyr kongresszus követeléseit foglalta újra tíz pontba, tehát a külön politikai és területi igazgatást, azonfelül mindazon szerbek viszonyainak rendezését, akik a kongresszus követeléseinek teljesülése után „még kénytelenek továbbra is a magyar alkotmány uralma alatt megmaradni”. Ennek a bécsi biztatásra szerkesztett, bővített követelésnek magyarel- lenes jellegét mutatja egyebek közt az is, hogy a szerb nemzetgyűlésen nemcsak a magyarországi, hanem a török vazal- lus szerb fejedelemség szerbjei is részt vettek, s Mayerhoffer vezérkari ezredes belgrádi osztrák császári konzul biztatásá- ra fegyveres önkéntesek is. De megjelent a bécsi vezérkari főnök bizalmi kiküldötte és a határőrvidéken szolgálatot teljesítő horvát és szerb nemzetiségű osztrák katonai főtisztek sokasága is, ami kétségtelen jele a bécsi körök és a felkelésre készülő magyarországi szerb nemzetiség közötti nyílt egyet- értésnek.

Ez a „nemzetgyűlés” a tanácskozás harmadik napján, május 15-én, régi kiváltságokra hivatkozva Rajasics József érseket pátriárkává, Suplikac István osztrák ezredest pedig szerb vajdává választotta. A Szerémséget a határőrvidékkel és a sajkas zászlóaljjal, a Bánátot a határőrvidékkel és a kikin- dai kiváltságos területtel szerb vajdasággá nyilvánította.

A harcok, mint tudjuk, kevéssel később megkezdődtek a forradalmi magyar kormány csapatai, szerveződő hadserege ellen. Ám a harcok kölcsönös keserőségei annyira közismeretek, hogy felidézésüktől, véres győzelmeiktől és véres vereségeiktől bizvást eltekinthetünk.

A délvidéki állapotok, magatartások, elvek jellemzésére, ha nem is elég, de említést érdemel Josif Rajasics karlócai metropolita „pátriárka” viselkedése. Ő, ki az autonóm Vajdaság létrehozása mellett kardoskodott, bár a polgári átalakulás ügyének esküdt ellensége volt, amikor azt tapasztalta, hogy fölkeltek szerb parasztok az ortodox egyházi földbirtok felosztására törekvenek, tétovázás nélkül a magyar kormány szervek közbelépéséért és segítségéért folyamodott. S más, főként szerb földesurak birtokai ellen foglalni induló görögkeleti parasztokat visszakozásra, türelemre, alázatra intette. Arra a kérdésre azonban, vajon kitől várhatnak sérelmeikre orvoslást hívei, nemcsak azt nem válaszolta, hogy a bécsi kormánytól vagy a népképviselői magyar országgyűléstől-e, de azt sem, hogy magától a császártól, hanem mindig azt felelte: egyedül az összehívandó szerb nemzetgyűléstől.

Miközben kérte és igénybe vette a magyar hatóságok segítségét birtokai védelmében, mint pátriárka és „caput nationis”, tehát népe feje, megfenyegette Hrabovszky tábornokot, a magyar kormány pétérváradai kormánybiztosát, hogy az oroszok és törökök karjaiba kénytelenek vetni magukat, ha a szerbek kiváltságait nem ismernék el, és a felséges udvarnál és az osztrák kormánynál sem találnak kellő védelemre. De megfenyegette Hrabovszkyt még azzal is, hogy „az olasz harctéren küzdő határőröket visszahívják, a szláv népet a maguk segítségére szólítják, az olaszokkal szövetséget kötnek és Európához apellálnak”.

Jellasics dunántúli veresége után, 1848 októberében a belgrádi orosz főkonzulhoz intézett levelében ezt írja: „Ebben a helyzetben nem látok mentőutat a szerb nép számára. Mit gondol rólunk a nagy Oroszország. Az asztaláról lehulló morzsákkal jóllaktnánk magunkat. Egy szava elegendő, és

meg vagyunk mentve. Miért ne vehetne bennünket védelmébe, ha már az osztrák császár ezt nekünk nem nyújthatja. Számunkra még mindig jobb – hasonlóan, mint a szerb fejedelemség – Oroszország védelme alatt a török igát elviselni, mint a magyart!”

Írta ezt a pátriárka akkor, amikor az 1848-as XX. törvénycikkben a Mária Terézia által adott regulátumokon messze túlmenően olyan egyházi és iskolai önkormányzatot biztosított a szerb nép számára, amelyhez foghatóval akkor tájt egyetlen európai állam nemzetisége sem dicsekedhetett.

A bécsi kamarilla nem látta át, hogy a pátriárka mesterkedései mögött a szerb fejedelemséggel való egyesülés lappang.

Trónra lépése után az ifjú Ferenc József császár 1848. december 15-én kiáltványt intézett a magyarországi szerb nemzethez, melyben a császár „a dinasztia iránti hűséget a karlócai pátriárkai cím elismerésével, a vajdaválasztás jóváhagyásával megjutalmazta, és egyben kijelentette, hogy a szerb nemzetnek nemzeti fejlődését biztosító belső szervezeteket engedélyez, és a háború befejezése után a monarchia népeinek egyenjogúsága alapján a nemzeti belső közigazgatást fogja adni”.

A magyarországi szerbségnek külön tartomány alakítására irányuló törekvése csak az 1848–49-i magyar szabadságharc összeomlása után valósult meg, mikor a letiport magyarság féken tartására az összbirodalom egyik tartományaként felállították a Bácskát és a Bánátot magába foglaló, de Bécsből adminisztrált Vojvodinát, melyet azonban alig tízesztendei tengődés után már 1860-ban visszacsatoltak Magyarországhoz.

Mint az eddig elmondottakból is kitetszik, a magyarországi szerb település területe soha nem volt közjogi értelemben *Corpus Separatum* – külön test, hanem csupán olyan terület, mely a történelmi események alakulása szerint hol magyar, hol török fennhatóság alá tartozott, a török hódoltság megszűntével pedig sokáig a Bécsben székelő Hofkommission, Hofdeputation és az illyr kancellária, majd pedig a katonai határőrvidék parancsnoksága alatt állt, míg végül államjogi-

lag és közigazgatásilag is megint visszakerült a magyar államhoz.

A szerbek és az összes délszlávok közös államban való egyesítésének politikai programját Ludovit Gaj és Stefanovics-Karadzics Vuk hangoztatták ama harcok előtt és után. Gaj a maga nemzetét illetően Kossuth nyomdokain haladt, egy időben hódolójaként is. Vuk pedig a szerb irodalmi nyelv megújítója, két fölkelésben részes hazafi, a nagy tervezésben kissé fellengzősen vett részt, haláláig. A nagyszerb mozgalom határozott célkitűzését és tervét a már imént említett Ilia Garasanin alkotta meg és vetette fel 1844-ben. Karagyorgyevics Sándor és Obrenovics Milán fejedelemsége alatt. Az akkoriban még kis és tehetetlen szerb fejedelemségnek ez a kiváló politikusa hosszú évtizedekre szabta meg a szerb külügyi politika irányát. Nem volt csupán álmodozó s egyben fanatikus nacionalista, mert – mint terjedelmes, emlékiratszerű kéziratában írja – nagyon is jól tudta, hogy a délszlávoknak a nemzetiségi elv és Szerbia úgynevezett történelmi jogai alapján a szerb fejedelemség vezetésével tervezett egyesítése a Habsburg-monarchia birtokállományát is veszélyezteti, s hogy Ausztria ezért kénytelen lesz az egyesítési terv megvalósítása ellen a rendelkezésre álló összes hatalmi eszközökkel küzdeni. Garasanin ebből a szempontból már eleve politikai lehetetlenségnek tartotta a Szerbia és Ausztria közötti megegyezésre irányuló kísérletezést, mert ezzel Szerbia maga tenné saját nyakára a kötelet. Ennek a vélekedésnek következménye lehetett az, hogy szabadságharcunk idején az osztrák monarchiával lepaktált magyarországi szerbeket csak fél szívvel támogatta.

Hogy a magyarokkal együtt kellett volna inkább? Azt csak Stratimirovics György, a bácskai szerb harcosok főparancsnoka gondolta és mondta a Turinban remetéskedő Kossuth Lajosnak, amikor 1860 után rögtön rájött, hogy a bécsi udvar 48–49-ben csak eszközként használta a délvidéki szerbek nemzeti felbuzdulását. Utólag némileg igazat adva Kossuth Lajos ama április 9-i hajthatatlan magatartásának, amellyel holmi taktikai megalkuvások helyett csupán annyi

kedvezést ígért Délvidék népének, amennyit bizvást és nyomban teljesíteni tudott.

Garasanin tervezetét Obrenovics Milán fejedelem a múlt század hatvanas éveiben uralkodói és kormányzati programjává tette. Átvette ezt a programot a Pasic-s-féle óradikális párt és az orosz befolyás felülkerekedésével és Obrenovics Sándor király 1903-ban történt meggyilkolása után a trónra került Karagyorgyevics Péter király is, egyelőre azonban csak *pro foro interno*, mintegy házi használatra, mivel a délszláv egyesülés nyílt hirdetése akkor még súlyos, az állam és az új dinasztia létét veszélyeztető következményekkel járt volna.

A szerb területi követeléseket és a délszláv nemzeti integrálódás jelszavát első ízben és a szerb sajtó erőteljes, mondhatni féktelen izgatása mellett Bosznia és Hercegovinának 1908 őszén bekövetkezett annexiója robbantotta ki, mert ezt a két tartományt a szerbek faji és vallási elvi alapon mindig a magukénak tekintették. A magyarországi szerbségre még ennek a nagy nemzeti fellángolásnak sem volt különösebb hatása.

Gyökeresen megváltozott azonban a helyzet, amikor az 1912–13. évi balkán háborúból Szerbia győztesen, területben és tekintélyben jelentékenyen meggyarapodva került ki. Akkor a délvidéki szerbek már széltében terjesztették a Belgrádból kapott jelszót, hogy Európa egyik beteg, öreg emberének, a töröknek eltakarítása után rövidesen sor kerül a másik betegnek, a kettős monarchiának elintézésére.

A világháború kitörése aztán végleg felszabadította az addig is nehezen visszafojtott szenvedélyeket, és amikor Pasic a belgrádi szkupstinának 1914. december 7-én Nišben felolvasta, a nemzetgyűlés tomboló lelkesedéssel fogadta el a kormány nyilatkozatát, mely szerint „a kormány fő – és e sorsdöntő órában egyedüli – céljának tekinti, hogy a nagy háború sikeres befejezését biztosítsa, mely abban a pillanatban, amikor megkezdődött, egyúttal a mi összes nem szabad szerb, horvát és szlovén testvéreink felszabadításának és egyesítésének háborúja lett!”

Ezzel a parancsoló kinyilatkoztatással megindult a kettős monarchia területéről emigrált délszlávok aknamunkája, propagandája világszerte.

Elsőnek, már 1914 decemberében a horvát bizottság alakult meg, ám ez már 1915 elején beolvadt a horvát Trumbics Ante, a későbbi első jugoszláv külügyminiszter elnöklete alatt megszervezett jugoszláv bizottságba. Ez a bizottság az antantállamokban a Masaryk és Beneš vezetése alatt működő cseh bizottsággal karöltve aztán oly féktelen agitálásba, de egyszersmind olyan lelkes, leleményes, céltudatos, szívós és – az eredmények mutatják – olyan sikeres propaganda-munkába fogott, mely valóban párját ritkítja a legújabb kor világtörténetében, és dicséretére válhat művelőinek, mestereinek.

A jugoszláv bizottság által a francia kormánynak 1915. május 6-án s az angol kormánynak május 15-én átadott első emlékirat „jugoszláv nemzeti területek” minősítő-követeli a Drávától északra fekvő dél-magyarországi megyék: Vas, Zala, Somogy és Baranya déli részét, valamint a Vojvodinának elkeresztelt Bácskát és Bánátot. Azzal a valótlan állítással, hogy „ezen az egész területen a mi népünk kompakt tömegben és majdnem más fajok keveredése nélkül él. A szélső peremeken található keveredések a szomszédos népekkel való érintkezésből erednek, vagy mesterséges termékei az ellenséges politikának, ami azonban legkevésbé sem alterálja a terület nemzeti jellegét.” Majd így: „Ez a legnagyobbbrészt vagyonos és termékeny földek birtokában levő nép az erőszakos magyarosítás ellen csak a többi testvéreivel való egyesüléssel védekezik. Megvédve saját magát meg fogja tartani az összes többi jugoszláv területek számára a Bácska és a Bánát rónáit, a részükre nélkülözhetetlen naptárt is.”

A tények értelmezéséül ide tartozik az 1911-es népszámlálás néhány bácskai adata. Bácska lakosságának azidőtt magyar volt 40,5%-a, a németajkúak aránya 29,7% volt, a délszlávok nem érték el a 20%-ot.

MONARCHIÁBÓL AZ SHS-KIRÁLYSÁGBA

A világháború végén a felbomlott és többszörösen felbomlasztott magyar haderő nem védhette már a Délvidéket, a franciák által az antant nevében kijelölt demarkációs vonalig a francia gyarmati hadsereg árnyékában nyomultak Bácskába is dél-balkáni előkészületi, várakozási helyükről a szerb csapatok – harc nélkül.

Az 1917. július 20-án létrejött ún. korfui egyezmény a jugoszláv területi igény érvényesítésében lényegileg az önrendelkezési elvre támaszkodik (I. Wilson doktrínái).

„A mi háromnevű nemzetünk – mondja a deklaráció –, mely a legtöbbet szenvedett a nyers erőszaktól és az igazságtalanságtól, s mely a szabad önrendelkezés jogáért a legnagyobb áldozatokat hozta, általános lelkesedéssel fogadta ezt a magasztos elvet, mint ennek a borzalmas háborúnak legfőbb célját... A mi nemzetünk nem követel semmi idegent, csak a magáét követeli, és azt akarja, hogy teljes egészében felszabaduljon és egyesüljön. Éppen ezért tudatosan és határozottan elveti felszabadításának és egyesítésének minden részleges megoldását. A mi nemzetünk mint megbonthatatlan egészet állítja fel az Ausztria–Magyarország uralma alóli felszabadításának és Szerbiával és Montenegróval való egyesülésének problémáját. A népek szabad önrendelkezésének elve alapján ennek az egésznek egyetlenegy részét sem lehet jogszerűen elkülöníteni és valamely más államhoz csatolni magának a népnek hozzájárulása nélkül.”

A Londonban székelő jugoszláv bizottság a jugoszláv állam megszervezésének irányelveiről az 1918. november 9-én létrejött megállapodást tartalmazó deklarációban is ezt olvashatjuk:

„Az országhatárokat a szomszédos államokkal szemben az önrendelkezési jog alapján kell megvonni.”

E magasztos elvi nyilatkozatokkal ellentétben az Újvidékre 1918. november 25-ére összehívott, úgynevezett Nagy Nemzetgyűlésen a lakosság többségét kitevő magyar és né-

met lakosság részvétele nélkül „önrendelkeztek”, amikor Bácska hovatarozásáról, sorsáról döntöttek.

Az ilyen és ehhez hasonló jogfosztással egyidejűleg a legkevésbé sem feszélyezte a trianoni békediktátum felelős szerzőit, mikor a Millerand-féle kísérőlevélben a területi rendelkezések igazolására azt a morális és jogi alap nélküli indoklást kockáztatták meg, hogy: „a népszavazás elrendelése fölösleges volt, mert meggyőződésünk szerint ez a megkérdés, még ha az őszinte véleménynyilvánítás teljes biztosításával történne is, nem vezetne más eredményre, mint amilyenre Közép-Európa néprajzi viszonyainak és nemzeti törekvéseinek tüzetes vizsgálata vezette a Hatalmakat. A népek akarata megnyilatkozott 1918. október és november havában, a kettős monarchia összeomlásakor, midőn a sokáig elnyomott nemzetiségek egyesültek fajtestvéreikkel.”

E kenetes elveket azonban a trianoni békediktátum megvalósítása során Magyarország javára soha és sehol nem érvényesítették. (E tekintetben Sopronnak és környékének sorsa kivételesnek mondható.)

Volt rá eset azonban, s éppen Bácskában, hogy a magyarok hátrányára még a trianoni határvonalakat is megváltoztatták szerb tábornokok vezetésével.

Ezt a részleges határrevíziót a szabadkai határban 1921. augusztus 21-én, tehát 14 hónappal a trianoni békeszerződés aláírása után, Dobanovački Paja, Szabadka akkori főispánjának kezdeményezésére szerb csapatok hajtották végre Damjanović Milosav szerb tábornok parancsnoksága alatt. Történetét maga Damjanović tábornok írta meg Protić Marko volt szabadkai szerb pravoszláv plébánoshoz intézett, 1930. október 24-én kelt levelében, aki aztán ezt a valóságos történelmi okmánynak tekinthető levelet némi jegyzetekkel kiegészítve *Zlatni dani Subotice* (Szabadka aranynapjai) címmel 1930 végén megjelent könyvében közölte.

A határrevízió, vagyis a békekonferencia és a trianoni békeszerződés rendelkezéseitől eltérő új határvonalnak a kitűzése és katonai biztosítása a következőképp folyt le.

A Duna–Tisza közén Bajától, továbbá Csávoly és Mélykút

községektől északra megvont és Tompán, a tompai legelőkön és a Dobó-pusztán át Röszkéig húzódó demarkációs vonalat megszállva tartó szerb csapatok 1921. augusztus 19-én parancsot kaptak, hogy a trianoni békeszerződésben megállapított határvonalra vonuljanak vissza. Ennek a határvonalnak az a szakasza, amelynek Szabadkától északnyugatra, északra és Horgos irányában északkeletre fekvő részében a határ módosítást végrehajtották, a trianoni békeszerződés rendelkezése szerint (II. rész 27. cikkének 2. pontja) „a helyszínen megállapítandó vonal, mely Kunbajától délre halad, a szabadka–bácsalmási vasútvonalat Csikéria állomástól kb. 1500 méternyire keletre, a szabadka–kiskunhalasi vasútvonalat Kelebia állomástól kb. 3 km-re délre átvágja, Horgostól és a vasútállomástól északra, Röszeszentmihálytelektől pedig délre halad”.

Az így megállapított határvonalnak a helyszínen való részletes kitűzéséről a trianoni szerződés II. részének 29. cikke emígy rendelkezik: „A megjelölt határokat a helyszínen határrendező bizottságok fogják kitűzni... A bizottságok hatásköre teljes mértékben kiterjed nemcsak a helyszínen megállapítandó vonal révén megjelölt határvonalrészletek megállapítására, hanem ha valamely érdekelt állam kéri s a bizottság azt helyénvalónak találja, a közigazgatási határok útján megjelölt határvonalrészletek felülvizsgálatára is. A bizottságok mindkét esetben arra fognak törekedni, hogy szigorúan kövessék a szerződésekben foglalt meghatározásokat, a lehetőség szerint figyelembe véve a közigazgatási határozatokat és a helyi gazdasági érdekeket. A bizottságok határozataikat szótöbbséggel hozzák, és ezek az érdekelt felekre kötelezők.”

A trianoni szerződés fenti rendelkezése tehát módot és alkalmat nyújtott a SHS-államnak arra, hogy a szerződésben kijelölt határvonalnak kisebb mértékű kiigazítására irányuló esetleges kérelmét a határrendező bizottság elé terjessze. Ezt a siker reményében annál inkább megtehetette volna, mert a „győztes” helyzeti előnyén kívül kellően indokolt kívánságának a figyelembevételét már a határrendező bi-

zottság összeállítása is biztosította volna, melynek 7 tagja közül a szerződés 43. cikke szerint egyet a szerb–horvát–szlovén állam, egyet Magyarország, ötöt pedig a szövetséges és társult főhatalmak neveztek ki.

A szerbek azonban nem ezt a megoldást választották, hanem gyors elhatározással az erőszak útjára léptek és megelőzve a határrendező bizottság döntését, mely egyébként is csak 1922. április 7-én érkezett Szabadkára, a szabadkai határban egyoldalúan végrehajtott részleges határrevízióval befejezett tény teremtettek.

Amint Dobanovački, Szabadka szerb főispánja 1921. augusztus 19-én megkapta a hivatalos értesítést, hogy a szerb csapatoknak a jóval északabbra megvont demarkacionális vonaltól a trianoni szerződésben kijelölt határvonalra kell visszavonulniuk, azonnal elrendelte, hogy a kiűritendő területről az élő jószágot Szabadkára kell hajtani, a többi ingóságokat pedig: a kitermelt fát, az iskolák felszerelését, az erdészházak és erdőőri lakások bútortárait stb. a Szabadkán és a közeli tanyacsoportokon rekvirált 2000 kocsin a határvonalon belüli területre kell szállítani. (Ugyanezt a nemzetközi jogba ütköző eljárást követték a szerbek a bajai háromszög kiűritésénél is, ahonnan szintén elvittek minden helyből kimozdíthatót, 2,5–3 millió aranykoronára becsült és soha meg nem térült kárt okozva az ottani lakosságnak.) Ezen első intézkedés után Dobanovački felkereste Damjanović tábornokot, akinek elmondta, hogy a kiűritendő terület szerb lakossága „a magyarok bosszújától” (!) való félelmében menekülni készül, és a szerb hatóságoktól vár védelmet és segítséget! Majd együtt kimentek a helyszínre, és ott elhatározták, hogy „magukra vállalva a békekonferencia szerepét, ők fogják kitűzni az új állam északi határát, s megmentik Szabadka hátvidékét és Kelebiát, ...melynek lakossága, mint népünk öntudatos része, századokon át megőrizte nevünket, és megővta az északi területekhez való jogunkat”.

A Szabadkától nyugatra és északnyugatra fekvő Kelebia és Felső-Kelebia néven ismert hatalmas tanyacsoport kb. 10 000 főnyi lakosságából 8000 volt a magyar nemzetiségű,

2000 pedig a bunyevácok, németek és szerbek száma. Az utóbbiak egységben, kb. 150–200 főnyi lélekszámmal, csak a Felső-Kelebiához tartozó ún. szerb soron laktak, s ez volt az az öntudatos népcsoport, melyet önkényes határmódosítással mindenáron meg kellett menteni „a magyar járomban való további raboskodástól”!

Ezen a területen a szerb lakosság segítségével még aznap kitűzték a Szabadka nyugodt álmát és zavartalan munkáját biztosító új határvonalat, mely egy 8 km hosszú és 1,7–3 km széles sávval, vagyis kb. 16–18 négyzetkilométerrel toldotta meg a trianoni szerződésben megállapított szabadkai határt, illetve az SHS-állam területállományát. Amikor dolguk végeztével este visszatértek a városba, Damjanović tábornok felkereste Pavlović Ivan altábornagyot, a szabadkai helyőrség parancsnokát, akinek a történetekről jelentést téve azt ajánlotta, hogy a kitűzött előnyösebb új határvonal hatályos biztosítása érdekében az e vonalra másnap (VIII. 20.) visszavonuló szerb katonai osztagokat a szabadkai helyőrségből vett csapatokkal kellene megerősíteni. „Mert tétlenül maradni egyértelmű lenne az »igazságtalanság« elfogadásával, Kelebia átengedése pedig azt jelentené, hogy Szabadka már amúgy is megcsönkített területéből még egy jelentékeny részt elszakítsanak, a várost még jobban elszegényítsék, és ami a legfontosabb: az ellenséggel szemben országunkat egy kitűnő előőrsállástól megfosszák.”

Damjanović tábornok tehát maga is érezte a területi igény alátámasztására felhozott etnikai és gazdasági érvek elégtelenségét, s ezért azokat a katonai szempontok, a hadászati érdekek mindennél fontosabb érvével sietett kiegészíteni! Ennek a döntő érvnek a hatása alatt Pavlović altábornagy természetesen hozzájárult az előterjesztéshez, és azt az utasítást adta Damjanovićnak, hogy Okanović Dragutin tábornoktól, a lovashadosztály parancsnokától két lovasszázadot kérjen, egyszersmind azonban, személyes felelősség terhe mellett, azt is a lelkére kötötte, hogy a vérontást minden körülmények közt kerülni kell, mert az beláthatatlan diplomáciai bonyodalmakkal járna. De ez az óvatos kikötés egyúttal azt is

mutatja, hogy az altábornagy úr teljesen tisztában volt azzal, hogy itt lényegileg egy merőben önkényes és a békeszerződés rendelkezésébe ütköző akcióról volt szó, melynek veszedelmes következményeit csak a szerződésben kijelölt határvonalat megszállni készülő magyar csapatokkal való összetűzés kikerülésére adott szigorú utasítással vélte elhárítani. De érezte ezt Okanović tábornok is, aki felelőssége tudatában a két lovasszázadot csak úgy volt hajlandó Damjanović rendelkezésére bocsátani, ha ezt szolgálati úton, írásban kéri tőle.

Ilyen előkészületek után fogtak hozzá másnap, augusztus 20-án az előző napon kitűzött új határvonalon belüli területnek katonai megszállásához és tényleges birtokbavételéhez.

A reggel 7 órakor Dobanovački főispánnal Kelebiára kocsizó Damjanović tábornokot a „Zorka” vegyigyárnál már várta a parancsnoksága alá helyezett két lovasszázad. Az egyiket az új határvonal mentén a szabadka-kelebiai vasúti vonaltól keletre irányította azzal az utasítással, hogy okvetlenül tartózkodjék az esetleg eléje kerülő magyar csapatokkal való fegyveres összeütközéstől, és igyekezzék a határvonalra visszahúzódó szerb osztagokkal felvenni az összeköttetést, a másíknak pedig megparancsolta, hogy bizonyos távolságban az ő kocsiját kövesse. Amint a kelebiai szerb sor északi szélére értek, az országúton már ott állt a trianoni határvonal megszállására kirendelt magyar csapatok egy hadiállományú szakasza, melynek parancsnoka egy Damjanović által név nélkül említett százados volt (Ary százados). Ezt a századost Damjanović magához hívatta, és a magyar nyelvben teljesen jártas Dobanovački főispán tolmácsolása mellett értésére adta, hogy a további előnyomulást be kell szüntetnie, lévén ez a területsáv annak a vonalnak egy része, melyet a szerb csapatoknak kell megszállniok. A százados tiltakozott a szerb tábornok fellépése ellen, és a nála lévő térképen megmutatván azt a pontosan berajzolt vonalat, melynek a trianoni szerződés értelmében való megszállására parancsot kapott, kijelentette, hogy ezt a parancsot végre is fogja hajtani. Damjanović erre azt ajánlotta a századosnak, hogy intézzék el ezt a kérdést barátságos megegyezéssel, mégpedig annál inkább,

mert a határvonalat később úgyis a határrendező bizottság fogja véglegesen megállapítani. A százados azonban nem hajlott a szép szóra, és rendületlenül kitartott parancsszabta elhatározása mellett. Közben a magyar osztag rajvonalba fejlődött, és megkezdte az előnyomulást, de alig néhány perc múlva vágóban megérkezett a szerb lovasszásad is, melynek láttára a magyar csapat azonnal beszüntette az előnyomulást. Ami aztán történt, azt Damjanović tábornok emlékezetes levelében kissé fennhéjázóan és a bátor ellenséggel szemben is kötelező lovagiasságot megtagadva a következőképpen írja meg: „A százados elhalványodott, és ezt mondta: »az erőszaknak kénytelen vagyok engedni, de majd tiltakozunk Párizsban!«... Erre mi kijelentettük, hogy ők csak tiltakozzanak Párizsban, de addig is, amíg onnan megjön a döntés, nekünk kell a határvonalat lojálisan [!] kitűzni, nehogy annak nem ismerése miatt a szemben álló csapatok között harcra kerüljön a sor. A százados végtére is belátta a lojális egyezkedés indokoltságát, főleg pedig azért, mert mi katonailag erősebbek voltunk, s ő nem tudhatta, mi van még a lovasszásad mögött. Mihelyt a százados engedékenysége folytán sikerült az összeütközés veszélyét kikerülnünk, mi feljogosítva éreztük magunkat érdekeinknek minél nagyobb mértékben való megvédelmezésére... Most azt javasoltuk a századosnak, hogy egyetértőleg végezzük el a határ pontos kitűzését, amihez ő hozzájárult.”

A szerb részről megtévesztési szándékkal csupán ideiglenesnek jelzett határvonal kitűzését a szabadka–kelebiai vasúti vonaltól nyugatra egészen a szabadka–bajai vasútvonal melletti Csikériáig terjedő szakaszon még aznap elvégezték, mégpedig olyformán, hogy az előző napon egyoldalúan megjelölt határvonalat Damjanović szerint „a szerbek előnyére még kijebb tolták”.

Másnap, augusztus 21-én a szabadka–kelebiai vasúti vonaltól keletre fekvő és Horgosig terjedő szakaszon folytatódott a határkiigazítás, melyhez Damjanović, tekintettel arra, hogy ez a rész jóval hosszabb, s hogy a magyaroknak már teljes 24 órai idejük volt a trianoni szerződésben kijelölt

vonala megszállására, a két lovasszázad megerősítésére még egy zászlóalj gyalogságot is kivezényelt. Ezen a szakaszon először az ún. Körös-vonalat szállták meg a szerb csapatok, melyről az előző napon bevált „tárgyalási módszer” alkalmazásával két gyenge magyar osztagot kényszerített visszavonulásra a szerb katonai túlerő. „Ennek a vonalnak az elfoglalásával – írja Damjanović – Szabadka részére biztosítottuk mindazt, amit egyáltalán el lehetett venni a magyaroktól.” Aztán az ún. hajdújárasi dűlőkre került a sor. Itt az 1:75 000 léptékű osztrák–magyar katonai térképen 102- és 112-vel jelölt pontot megszállva tartó két magyar osztagot azzal kényszerítették a trianoni vonalon elfoglalt állásának kiürítésére, hogy a szerb gyalogzászlóalj Damjanović parancsára egyszerűen megkerülte a magyar osztagok állását, és ezek hátában hajtotta végre a tábornok által megjelölt új határvonal megszállását. A visszavonulást ezúttal is „tárgyalás” előzte meg, mely azonban nem járt eredménnyel, mert a magyar főhadnagy parancsnok a kapott parancsra hivatkozással kereken megtagadta az állások kiürítésére szerb részről támasztott követelés teljesítését. A főhadnagy ellenkezése folytán már válságosra fordult helyzetet megint a szerb lovasszázadnak hirtelen megjelenése mentette meg, mert – írja Damjanović az ellenfél lovagiasnak legkevésbé sem nevezhető gúnyos lekicsinylésével – „amikor a főhadnagy meglátta a lovasszázadot, elhalványodott, és azonnal engedékennyé vált... Egyedül ennek az alaposan átgondolt eljárásnak köszönhattük a szabadkai határba jó mélyen benyomult utolsó magyar osztagnak összecsapás nélküli eltávolítását”.

Az önkényes határmódosításnak utolsó jelenete a Csongrád megye szegedi határában levő Pap- vagy Fekete-szálláson – Damjanović nem emlékszik pontosan, hogy a két szállás közül melyiken történt az eset – folyt le, melyet a volt demarkacionális vonalon fekvő Dobó-szállásról egy főhadnagy parancsnoksága alatt előnyomult kisebb magyar osztag tartott megszállva. Itt is megkerülő mozdulattal és a lovasságnak meglepetésszerű fellépésével kényszerítették visszavonulásra a magyar osztag főhadnagy parancsnokát, akinek az

olcsó fölényeskedésében tetszelgő Damjanović változatosság kedvéért azzal a csípős megjegyzéssel kedveskedik, hogy „a szerb lovasság láttára olyan lágy lett, mint a viasz”.

A fenti utolsó hőstettel véget ért a Dobanovai főispán által kezdeményezett és három szerb tábornok által katonai erővel támogatott jog- és szerződésellenes egyoldalú határmódosító akció, melyet Protić, a könyv szerzője a siker feletti örömeiben és nyilvánvaló célzással D'Annunzio fiumei rajtaütésére „kelebiai Danunziadának” nevezett el.

A következő napon, augusztus 22-én Gosse angol ezredes tiltakozott Damjanovićék önkényes és a szerződés rendelkezéseibe ütköző eljárása ellen. A tiltakozást Pavlović altábornagy azzal intézte el, hogy az angol ezredest Vasić tábornok újvidéki hadtestparancsnokhoz utasította, ami valójában annyit jelentett, mintha őt a sóhivatalhoz küldte volna.

Gosse ezredes vétőjének egyébként éppen olyan kevés eredménye volt, mint a magyar kormány tiltakozásának. A mindvégig bűnbakként kezelt Magyarországnak a legjogosultabb és legminimálisabb kívánságai is csak merev visszautasításban részesültek, amint azt a határrendező bizottságnak 1922. április 7-én Szabadkán és utána a helyszínen tartott tessék-lássék vizsgálata és tárgyalása, valamint későbbi döntése is megmutatta, mely ezt az erőszakosan végrehajtott egyoldalú határrevíziót az egész vonalon szentesítette, és ezzel Szabadkának, illetve az SHS-államnak több mint 10 000 katasztrális holdnyi, vagyis legalább 60 négyszögkilométernyi olyan területet ítelt meg, mely minden egyébtől eltekintve jog szerint és a trianoni szerződés területi rendelkezései értelmében Magyarországot illette meg.

A BÁCSKAI MAGYARSÁG FOGYASZTÁSA

Nincsen adatunk arra, hogy a francia védernyő alatt bevonuló szerb csapatok megszálló műveleteik alkalmával hány bácskai magyart lőttek vagy vertek agyon. Csak azoknak a családoknak emlékezetében élt, míg élt, az elszenvedett halá-

los sérelem, amelyekben az apa vagy fiúgyermek áldozatul esett.

Az elveszített területeken egyebütt is, bár számszerűen sok magyar szenvedett a hatalomváltásoktól – a maradék magyar állam még a béketárgyalásokra előkészített érvrendszerébe (amelyet egyébként sem vettek figyelembe a békecsináló hatalmak) sem iktatta be azokat az atrocitásokat, amelyek a történelem változásaiba beletörődő délvidéki magyarokat érték.

Talán abban a hiszemben, hogy a nemzetközi jogszokás egyébként is számol azzal, hogy a katonai megszállás háborús cselekménynek minősülvén, a hadmozgásnak szükségképpen vannak halálos áldozatai.

Ezért az első trianoni béke idején fel sem merült holmi magyarok szenvedte veszteséglista.

Bezzeg a második Trianonban az 1941-es bácskai magyar hadmozgás szerb halottait, kik legtöbbször fegyveres ellenállás során estek el, vastagon feljegyezték Magyarország bűnlistájára. (N. b. nem az ún. újvidéki razziáról szólok.)

Nincsen pontos adatunk arról sem, hogy az SHS, a Szerb–Horvát–Szlovén királyság berendezkedése első éveiben hány ezer magyar családot kényszerített, üldözött el szülőföldjéről. De a hatalom hivatalos gondolkodásmódjáról, s egyúttal arról, milyen magyarelles indulatok működhettek mindennapos és hosszú távra tekintő döntéseikben, hogy milyen fizikai és erkölcsi nyomást fejthettek ki, azt az újvidéki Miletics Szvetozár akkori lapjában, a gyűlöletet hirdető „Vidovdán”-ban, valamint a szabadkai „Princip” című félhivatalos újságban olvashatjuk.

Néhány mondat a „Princip” 1922. szeptember 22-i számából:

„A pánszlávizmusnak politikai és kulturális inváziójával – amely a kisantant szervezetében testesül meg – el kell érnie a magyar faj összeomlását. A magyar faj likvidálása a háború utáni és felébredt szlávsnágnak legelső feladata. Néhány évtized alatt szisztematikus és agresszív szláv imperialista politikával el kell foglalni a kicsiny magyar oázist, a szulejmán-ár-

pádi kultúrának ezt az egyetlen és utolsó európai tatár maradványait. Magyarországnak el kell tűnnie Európa térképéről. A kisebbségek nem gondja Európának, mert Európa csak a »nacionális majoritások« megerősítése által tud konszolidálódni. Ennek a folyamatnak viszont a konzekvenciája és kötelessége is asszimilálni a kisebbséget, és evolúció által egyáltalán eltüntetni őket az európai politika felszínéről.”

Súlyos csapás érte a Délvidék magyarságát az iskolaügy terén. A hiánytalanul államosított iskolákban bevezették a „névvegyelemzést”. Akinek nevében szlávcsengést találtak, azt kivonták a magyar jelentkezők közül, s mert elemi iskolában 60 tanulóra volt szükség magyar osztályonként, a középiskola alsó tagozatában pedig 30 gyermekre, a párhuzamos magyar tagozatok bármikor megszüntethetőkkel váltak.

A névvegyelemzési rendelet (OSN 14.449/1922. szept. 20.) gyakorlata abban állt, hogy a tanuló nemzeti hovatartozását vagy az iskolahatóság állapította meg, vagy a közigazgatási hatóság bizonylata. Ez a megállapítás pedig a szülő vezetéknevének hangzása alapján történik: tehát minden német hangzású név hordozóját németnek, minden szláv hangzású vezetéknev viselőjét szlávnak deklarálták, ha a tanuló őszülei századok óta egyedül csak a magyar anyanyelvet beszélték is. Ezen az alapon aztán a hatóság a gyermeket vagy német, vagy szerb iskolába kényszerítette. Ez a módszer természetesen a magyar gyermekeket sújtotta. Ez a rendelkezés elkobozta a szülőknek azt a jogát, hogy maguk válasszák meg gyermekük nemzeti hovatartozását.

A magyar nyelvű oktatók utánpótlása megfelelő tanintézetek híján megszűnt. Előszertettel kényszerítettek magyar tanítókat és tanárokat Dél-Szerbiába.

A demokratikusnak hirdetett agrárreformot úgy hajtották végre, hogy a kisebbségi földigénylők egyetlen parcellát sem kaptak. A magyar és német kisebbségi gazdasági cselédek és földmunkások kiszorultak az utolsó emberig a felosztott nagybirtokokról, viszont földet, ahol maguknak új életlehetőséget teremthettek volna, nem kaphattak. A kisantant

másik két államában, Romániában és Csehszlovákiában nem merték megcselekedni azt a kiáltó igazságtalanságot, hogy rendeletileg, írott paragrafusok közzétételével zárják ki a kisebbségi föld nélkülieket az agrárreform előnyeiből. (Noha a gyakorlatban azokban az országokban is hasonló volt a magyar földigénylők kisemmizése.) Az eljárás következménye az lett, hogy a kidobott gazdasági cselédek és mezőgazdasági napszámosok fedél és kenyér nélkül maradtak. Az újjgazdánál nem juthattak keresethez, hiszen ők is oly kevés földet kaptak, hogy annak megműveléséhez nem volt szükségük idegen munkaerőre. Ők is csak proletárjai maradtak birtokocskájuknak.

E lehetetlen viszonyok között nem maradt más hátra a földönfutó magyar bácskai kisebbségiek számára, mint tengeren túlra indulni hajlékot és kenyeret keresve.

A hivatalos jugoszláv hatóságok nemcsak támogatták a magyarok kivándorlását, hanem – akárcsak Romániában – Dél-Amerikába irányító ügynökségeket tartottak fenn.

Az első két esztendőben mintegy 28 ezer magyar hagyta ott Bácskát, ha az átszököttek ezreit nem számítjuk. A következő évtizedben a kivándorlási agitáció következményeképp csaknem 27 ezren váltak meg szülőföldjüktől. Az államilag támogatott kivándoroltatási hadművelet csak akkor veszített hatékonyságából, amikor az első, Brazíliába, Argentínába került telepeseiktől, telepeseikről a nyomorról, a tehetetlen vergődésekről, az őserdők halálos veszedelmeiről s családok fizikai pusztulásáról érkeztek hírek.

Hogy a szerb kormánynak nem is volt más célja az általa végrehajtott agrárreformmal, mint a magyar földműves népet elűzni ősi földjéről, az a hivatalos politikai tényezőként ismert Demetrovics Juraj *Agrarna reforma* című könyvében leplezetlenül olvasható: „Jugoszlávia ugyan most a mienk, de a hatalom is benne csak akkor lesz a mienk, ha mienk lesz a föld is, mert akié a föld, azé a hatalom!”

Igen, ezért vette el a földet Belgrád a birtokos kisebbségektől, és ezért nem adott belőle a föld nélküli kisebbségi igénylőknek, főként magyaroknak.

Az eltávozott, a kiűzött, kivándorolt magyar népesség helyére az új délszláv állam több mint 15 ezer tisztviselőcsaládot és sok-sok ezer dobrovoljac telepest költöztetett a maradék magyarság mellé, közé. Több helyütt teljesen új dobrovoljac falvakat létesítve az eladdig színmagyar községek között, mint például Kanizsa és Oromhegyes között egy puszta a dobrovoljac Velebit községet.

Azt kérdezhetné az olvasó, miért történt mindezek mellett, sőt ellenére, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre testvéri barátság lehetőségében hitt a szerbekkel, s váltig, sőt halálíg megőrizte ezt a hitét. S talán még súlyosabb magyarázatra szorul, miért ragaszkodott Teleki Pál miniszterelnök a Jugoszláviával kötött örök barátsági szerződés sérthetetlenségéhez, noha tudta, hogy a délvidéki magyarság sorsa nem felhőtlen. Kévs politikus tette meg, hogy egy szentnek és öröknek jósolt, mondott szerződés megszegése okán életét odavetve tiltakozzék a néhány hónaposra kurtított, barátinak ígért, hitványnyá silányított örökkévalóság ellen.

Miért vélekedtek, viselkedtek úgy, ahogyan viselkedtek?

Mert úgy gondolták, hogy a két nép virtusa, hadierkölcse, szokásrendszere oly közel áll egymáshoz, mint Európának ezen a táján senki más népek szokásai között. Azért is, mert minden kezdeti magyarelles viselkedés után a megbékélés évtizede következett. A helyben maradt magyar lakosság lehetőséget kapott boldogulására. Parasztágunk termelési kultúráját méltányolta a jugoszláv kormányzat, s értelmiségi utánpótlás sem ütközött akadályokba, miután a szerbhorvát nyelvet elsajátították a magyar ifjak. Ha középiskolás szinten maradtak is sovinszta megnyilatkozások a szerb tanári karban, az egyetemi képzésben nem érte hátrány a magyarokat.

Aztán az összehasonlításban, különösen a romániai állapotok tekintetében, a jugoszláviai viszonyok szinte humánusnak tetszettek a békülni szándékozó magyarországi államférfiak megítélésében.

A múlt minden sérelmét elfeledték, feledésre ítélték a végleges megbékélés érdekében. S e kölcsönös nagy lehetőség zálogát látták ők is mindketten az 1940. december 12-i szer-

ződésben: „abban a meggyőződésben, hogy a politikai, gazdasági és kulturális téren fennálló kölcsönös kötelékeknek megszilárdítása és szorosabbá tétele a két szomszédos ország érdekeit, valamint a Duna vidékének békéjét és jólétét fogják szolgálni...”.

Március 25-én erőteljes német nyomásra Jugoszlávia csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez (a Berlin–Róma–Tokió-tengelyhez).

Március 27-én elemi erejű felkelés robbant ki az egyezmény ellen, a hadsereg tisztikara segítségével új kormány alakult Belgrádban, amely nem volt hajlandó ratifikálni a tengelyhatalmakkal kötött megállapodást.

A hír vétele után néhány órával Hitler úgy döntött, hogy Jugoszláviát félre kell söpörni a Szovjetunió ellen tervezett hadjárat útjából.

„Arra kell törekednünk – adta ki utasítását –, hogy a szomszédos államoknak is lehetővé tegyük a legmegfelelőbb módon a közreműködést. Kérni kell, hogy Olaszország, Magyarország és bizonyos vonatkozásban Bulgária is tényleges katonai segítséget nyújtson Jugoszlávia ellen.”

Hogy e három ország részvételét biztosítsa, területi ígéreteket tett: Olaszországot Dalmáciával, Magyarországot a Vajdasággal, Bulgáriát Macedóniával biztatta.

A magyar követet még aznap, március 27-én a kiadott hadműveleti utasítás napján tájékoztatta Hitler, hogyan képzeli el a magyar királyi hadsereg részvételét a Jugoszlávia elleni akcióban.

Teleki Pál azonban a megváltozott jugoszláv kormány iránt is fenn kívánta tartani a szerződést.

Horthy Miklós lelkesen fogadta berlini követe beszámolóját, és Teleki kételyeire és ellenvetéseire azt válaszolta, hogy az a Jugoszlávia, amellyel örök barátsági szerződést kötötünk, a bekövetkező események következtében úgyszólván fog hullani.

Teleki nem volt egyedül tartózkodó magatartásában. De a külügyminiszter (Bárdossy) hangoztatta, hogy mivel a magyar kormány alapvető külpolitikai célja a területi revízió

megvalósítása, értelmetlennek tartaná, ha a Bácska, Bánát, a baranyai háromszög és a Muraköz magyar haderővel való birtokbavétele elől elzárkóznánk.

Teleki megpróbált bizonyos feltételeket elfogadtatni. Javasolta, hogy a magyar hadsereg csak akkor támadjon: 1. Ha Jugoszlávia mint állam felbomlik, vagyis, ha a horvát szeparatisták kikiáltanák Horvátország függetlenségét, de akkor is csak mérsékelt erővel, legfeljebb 3-4 hadtesttel. 2. Ha a jugoszláv politikai és katonai hatalom a Jugoszláviában élő magyar lakosság ellen fordul. 3. Ha a magyarok lakta területeken a német katonai akció következtében vákuum támadna.

Miután a minisztertanács elfogadta feltételeit, Teleki váratlanul lemondott, mondván, nem tartja magát alkalmasnak az új körülmények között a kormány irányítására. Bárdossy kérte, maradjon a helyén, s végül a többi miniszter unszolására úgy döntött, marad.

Március 30-án Bárdossy a liberális ellenzék vezérének, Rassaynak azzal indokolta a Jugoszlávia elleni támadásban való részvételt, hogy ellenkező esetben a németek megszállnák az országot, és bábkormányt neveznének ki. Az akcióból Magyarország azért sem maradhatna ki, mert a katonai körök nagyon erős nyomást gyakorolnak a kormányra arra hivatkozva, hogy a hadsereg már három ízben volt mozgósítva „véres levezetés nélkül”, s ha ismét megtörténne, hogy a mozgósítás nem végződik katonai akcióval, az tönkretenné a hadsereg morálját.

Április elsején a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén Teleki hatására Bárdossy kijelentette, a németeknek hivatalosan meg kell mondani, hogy a magyar hadsereg a hadműveleteket csak több nappal a német hadműveletek után indíthatja meg. Hangsúlyozta: az elkövetkező béketárgyalásokon kétségkívül felmerülő felelősség megállapításának szükségessége miatt is be kell tartani a morális indokokon túl az iménti feltételeket annak ellenére, hogy semmi illúziója sincs a tekintetben, hogy a felelősséget mindig a vesztes fél viseli.

Április 2-án, miután a német katonai alakulatok megkezd-

ték a felvonulást, átlépve Magyarország határát, Teleki kézhez vette londoni követünk számjeltáviratát:

„Amennyiben a németek Jugoszláviát megtámadják és azok ellenállnak, ami várható, úgy természetesen azonnal Anglia szövetségesevé válnak. Ebben az esetben itteni reakció magyar–jugoszláv viszony lehető alakulásával szemben következő:

1. Amennyiben magyar kormány eltűri, sőt elősegíti, hogy német hadsereg Magyarországra bevonulva azt katonai bázisnak használja Jugoszlávia ellen, Anglia részéről diplomáciai viszonyunk megszakításával és ennek összes következményével okvetlenül számolni kell.

2. Ha azonban Magyarország a támadáshoz bármilyen indoklással (Jugoszlávia területén magyarok megvédése) csatlakozik, úgy Nagy-Britannia és szövetségesei hadüzenetével is számolnia kell. Ezen esetben angolok végső győzelme esetén magatartásunk alapján mint Anglia és Amerika nyílt ellensége leszünk megítélve.”

A távirat befejező mondata: „A különleges magyar indító-oknak nyomatékos hangsúlyozását itt alig fogják megérteni, és mindkét fenti eshetőségben egész angol és amerikai világ bennünket szerződésszegéssel és esetleg új barátaink hátbatámadásával fog megvádolni.”

Április harmadikán virradóra Teleki Pál az iszonyú felelősség súlya alatt föbe lőtte magát.

A politikai és katonai vezetés harcra és szerződésszegésre elszánt túlsúlya elsodorta a miniszterelnököt. Horthy Miklóshoz írott búcsúlevelében a tiszta lelkű ember büntudatával háritja el magától a háborúba lépés és a majdani békekötéskor való helytállás felelősségét: „Főméltóságú Úr! Szerződésszegők lettünk – gyávaságból – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke szerződéssel szemben. A nemzet érzi, és mi odadoztuk becsületét. A gazemberek oldalán álltunk – mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! a legpocsékabb nemzet! Nem tarthatlak vissza. Bűnös vagyok. Teleki Pál.”

A magyar nemzetet érdemtelenül illető súlyos minősítést a halálra szánt férfi megbillent lelkének túlzó megnyilatkozásának tekinthetjük.

Április hó 10-én a kormányzó a következő hadparanccsal tett pontot a németbarát, a nácikhoz húzó politikusok és vezérkari tisztek követeléseire:

„Honvédek! A kötelesség ismét arra szólít bennünket, hogy elszakított magyar véreink segítségére siessünk.

Mindig bevált katonai erényeitekre és fegyelmetekre építve bízom benne, hogy ezt az új feladatot is tökéletesen fogjátok megoldani.

A magyarok istene és a nemzet minden gondolata most is veletek van.

Előre az 1000 éves déli határokra!”

És másnap megindultak dél felé, a hitlerista csapatok által megbontott Jugoszlávia felé a magyar hadosztályok.

A német katonai vezetés közölte a magyar vezérkarral, hogy a Tiszától keletre (Bánátban) nem kívánják alkalmazni a magyar csapatokat, s ezért kérik a megfelelő intézkedések megtételét és a Tisza bal partján elhelyezett dandár visszavonását a Duna–Tisza közére. Mert Románia is igényt tart Bánát területére, és semmiképpen sem egyeznék bele abba, hogy ezt a területet magyar egységek szállják meg. A berlini román követ közölte április 4-én, amennyiben a magyar csapatokat a Tiszától keletre bevetik Jugoszlávia ellen, a román hadsereg támadást fog intézni a magyar alakulatokkal szemben. Egyben döntést kért arra, hogy Bánátot román csapatok szállhassák meg.

A Wehrmacht Bánát megszállását magának tartotta fenn.